

KÂZIM KARABEKİR

(1882-1948)

Türk kumandanı ve devlet adamı.

İstanbul'da doğdu. Asıl adı Mûsâ Kâzım'dır. Babası Mehmed Emin Paşa, annesi Havva Hanım'dır. Türkmenler'in Avşar koluna mensup olan ailesi Karaman'ın Kasaba köyünden olup (bugün Kâzımkarabekir ilçesi) Karabekiroğulları diye bilinir. İstanbul'da başladığı ilk öğrenimini jandarma subayı olan babasının görevi dolayısıyla bulunduğu Van, Harput ve Mekke'de tamamladı. Orta öğrenimini İstanbul'da Fâtih Askerî Rüşdiyesi ile Kuleli Askerî İdâdîsî'nde gördü ve 1902'de Harp Okulu'ndan, 1905'te de Harp Akademisi'nden mezun oldu. Kurmay yüzbaşı olarak Manastır'da staja başladı, bölge kurmay başkanlığı görevini de üstlendi. Rum ve Bulgar çetelerine karşı gösterdiği başarıdan dolayı kolağası oldu (1907). Enver Bey'le birlikte İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin Manastır ve İstanbul şubelerinin açılışında görev aldı. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Edirne'deki 3. Piyade Tümeni kurmay başkanlığına getirildi (19 Kasım 1908). Otuzbir Mart Vak'ası üzerine Selânik'ten gelen Hareket Ordusu'nun kurmay başkanı olarak Beyoğlu kışlalarının ve Yıldız Sarayı'nın ele geçirilmesinde ve isyanın bastırılmasında önemli rol oynadı. Arnavutluk isyanının bastırılmasında da görev aldı (1910). 27 Nisan 1912'de binbaşıliğa terfi etti ve Balkan Savaşı'na katıldı. Edirne savunması sırasında Bulgarlar'a esir düştüyse de aynı yıl imzalanan antlaşma üzerine serbest bırakıldı (1913). I. Dünya Savaşı'nın başında yarbaylığa yükseltildi. 1. İran Kuvve-i Seferiyesi kumandanlığına

getirilip Bağdat'a gönderildiyse de İstanbul'a çağrılarak Kartal'daki 14. Tümen kumandanlığına tayin edildi (6 Mart 1915). Tümeniyle birlikte Çanakkale savaşlarına katıldı, Kerevizdere'de Fransızlar'a karşı savaştı ve başarılarından dolayı albaylığa terfi etti. Irak'ta bulunan Altıncı Ordu kumandanlığına tayin edilen Colmar von der Goltz Paşa'nın kurmay başkanı vekili olarak Bağdat'a gönderildi (10 Kasım 1915) ve 18. Kolordu kumandanlığına getirildi (1916). Kûtül'amâre'de İngilizler'le yapılan savaşlara iştirak etti. 2. Kolordu kumandanı ve İkinci Ordu kumandan vekili olarak doğuda Ruslar'a karşı savaştı. Ruslar'ın savaştan çekilmesinden sonra bölgede tedhiş faaliyetlerini arttıran Ermeniler'le mücadele etmek üzere Üçüncü Ordu'ya bağlı 1. Kafkas Kolordusu kumandanlığına tayin edildi (31 Aralık 1917). Ağır kış şartlarına rağmen Erzincan'ı, Erzurum'u ve Hasankale'yi geri alarak bölge halkını Ermeniler'in katliamından kurtardı. Brest-Litovsk Antlaşması ile (3 Mart 1918) Ruslar'ın terkettiği elviye-i selâseyi (Kars, Ardahan, Batum) Ermeniler'den ve Gürcüler'den almak için harekâtını sürdürdü. 25 Nisan 1918'de Kars'ı kurtardıktan sonra 15 Mayıs'ta Gümrü'ye girdi. Bu başarılarından dolayı 28 Temmuz'da mirlivâ rütbesine yükseltilerek Ermenistan ile Güney Azerbaycan'ı zaptetmekle görevlendirildi. 5 Eylül 1918'de Bakü'yü ele geçirmek için Tebriz'e doğru ilerleyen İngilizler'i geri püskürttü ve İran Azerbaycanı'na hâkim oldu. Osmanlı ordusunun diğer cephelerde yenilgiye uğraması üzerine birliklerini Nahcivan'a çekmek zorunda kaldı. Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının (30 Ekim 1918) ardından İstanbul'a çağrıldı. İstanbul'a geldikten sonra kendisine teklif edilen Erkân-ı Harbiyye-i Umûmiyye reisliği görevini kabul etmedi. İstanbul'da bir şey yapılamayacağını, kumandanların ordularının başına gönderilmesi gerektiğini ilgililere anlattı. Tekirdağ'daki 14. Kolordu kumandanlığına getirildiyse de kendi isteğiyle görev yerini Erzurum'daki 15. Kolordu kumandanlığına naklettirdi (13 Mart 1919).

Kâzım Karabekir 19 Nisan'da Trabzon'a ulaşarak Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleriyle toplantı düzenledi. 3 Mayıs'ta Erzurum'a gelip Erzurum Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti üyeleriyle görüştü ve bir kongre tertiplemelerini sağladı. Bu sırada Samsun'a çıkan Mustafa Kemal ile haberleşerek Erzurum'da buluşan Kâzım Karabekir, müfettişlikten azledilen ve 8 Temmuz'da askerlikten istifa eden Mustafa Kemal'e kendisini önceden olduğu gibi bundan sonra da kumandanı kabul ettiğini bildirdi. 21 Temmuz'da Mustafa Kemal'den boşalan Üçüncü Ordu müfettiş vekilliğine getirilerek yetkileri daha da arttırılan Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'in kongreye girmesine karşı çıkan bazı delegeleri ikna ederek onu 23 Temmuz'da başlayan kongreye başkan seçtirdi.

Kongrenin sekizinci günü, Mustafa Kemal ile Rauf Bey'in tutuklanarak İstanbul'a gönderilmesini isteyen Harbiye Nezâreti'ne emrini yerine getirmeyeceğini bildirdi. Sivas Kongresi'nin toplanmasında ve başarıyla sonuçlanmasında da Mustafa Kemal'e yardımcı oldu. Millî Harekât Esas Planı'na göre Şark Cephesi kumandanlığına getirilen Kâzım Karabekir (14 Ocak 1920), İngilizler'in İstanbul'u işgal edip meclisi dağıtmaları üzerine mütareke uygulamasını kontrol için Erzurum'da bulunan İngiliz subay ve erlerini tutuklattı (bunlar 1921'de Malta'daki Türk sürgünleriyle değiştirilmiştir). Bütün valiliklere tamim göndererek İstanbul ile haberleşmeyi yasakladı. Büyük Millet Meclisi'ne Edirne'den milletvekili seçildiği halde doğudaki görevini sürdürdü. Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti kendisine Erzurum valiliği görevini de verdi (6 Mayıs). Mütareke gereğince Türk ordusunun çekilmesinden sonra İngilizler tarafından Ermenistan'a ve Gürcistan'a verilen (Nisan 1919) elviye-i selâsedeki tedhişçiliğe karşı Türk direnişçilerini destekledi. Bu üç sancağın Mîsâk-ı Millî içine alınmasını sağladı. Bölgede Ermeni mezâliminin artması üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetinden harekât izni istedi. Sevr Antlaşması'nın Erzurum, Trabzon, Van, Bitlis ve Bingöl'ü Ermeniler'e vermesi karşısında hükümet harekâta izin verdi (20 Eylül 1920). Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir, Soğanlı dağı geçitlerini tutan birliklerine taarruz emrini vererek 28 Eylül'de doğu harekâtını başlattı. Sarıkamış, Göle, Kağızman ve Kars'ı ikinci defa kurtardı (30 Ekim). Başarılarından dolayı Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla ferik rütbesine yükseltildi. Harekâta devam ederek 7 Kasım'da Gümrü'yü ve 12 Kasım'da İğdır'ı aldı. Mütarekeye razı olan Ermeniler'le müzakereler yaptı. 3 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması'nı imzalayıp Ermenistan'ın Sevr Antlaşması'nda kendisine tanınan bütün haklardan vazgeçmesini sağladı. Ardahan da alınarak (23 Şubat 1921) Çürüksu, Acara ve Batum kazaları dışında kalan elviye-i selâse toprakları kurtarıldı. Kâzım Karabekir'e "doğu fâtihi" unvanını kazandıran bu zafer Millî Mücadele'ye katılanların ümidini arttırdı. Buradaki birliklerin bir kısmı batı cephesine kaydırıldı.

Kâzım Karabekir doğuda Ermeni mezâlimi sonucu yetim kalan binlerce çocuğa sahip çıktı. Kolordunun imkânlarını kullanarak yetimler için Sanayi Mektebi, Leylî Eytâm İbtidâî Mektebi, Erzurum Ana Mektebi, İş Ocağı, Sıhhiye Mektebi, Sarıkamış Askerî İdâdîsi ve Sarıkamış Ana Mektebi gibi eğitim kurumlarını açtı. Kolordudaki ustalar sanat, subaylar da okuma yazma ve terbiye öğretmeni olarak görevlendirildi. Sanatkâr olan çocukların bir kısmı kolorduda bırakılıyor, diğerlerinin dışarıda iş bulmasına yardım ediliyordu.

Zeki olanlar ise özel eğitime tâbi tutuluyor ve askerî mektebe gönderiliyordu. Çocuklarla bizzat ilgilenen ve yazdığı tiyatro oyunlarını onlara oynatarak eğitimlerine yardımcı olan Kâzım Karabekir zaferden sonra Ankara'ya geldi (15 Ekim 1922) ve Edirne milletvekili olarak meclisteki görevini sürdürdü. İzmir İktisat Kongresi'ne başkanlık etti. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne II. dönemde İstanbul milletvekili seçildi (29 Haziran 1923). Şark Cephesi Kumandanlığı lağvedilince (21 Ekim 1923) merkezi Ankara'da bulunan Birinci Ordu müfettişliğine tayin edildi. Bu sırada bir kararnâme neşredilerek hem milletvekilliği hem de askerlik görevi olanların bir tercih yapmaları istendiğinden 26 Ekim 1924'te müfettişlikten istifa ederek milletvekilliğini seçti.

Halk Fırkası'ndan ayrılan, aralarında Rauf (Orbay), Refet (Bele), Ali Fuat (Cebesoy) ve Cafer Tayyar (Eğilmez) gibi Millî Mücadele'de önemli rol oynayan kişilerin de bulunduğu otuzu aşkın milletvekili tarafından kurulan Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası'na Kâzım Karabekir genel başkan seçildi (27 Kasım 1924). Ancak bu ilk muhalefet partisi Şeyh Said isyanıyla irtibatlandırılıp irticacı ve din istismarcılığı ile suçlanarak kapatıldı (3 Haziran 1925). Kâzım Karabekir, Mustafa Kemal'e karşı düzenlenen İzmir suikastından haberdar olduğu halde bunu bildirmedığı gerekçesiyle Ankara'da tutuklanarak İzmir İstiklâl Mahkemesi'nde sorgulandı. Bir ay sonra da beraat etti (23 Temmuz 1926). II. dönem meclisi sona erince milletvekilliği sıfatı kalmadı. Askerliği bırakıp milletvekilliğini seçtiği için birinci ferikliğe yükseltilerek emekliye sevk edildi (5 Aralık 1927). Erenköy'deki evinde inzivaya çekildi ve sıkı gözetim altında tutuldu. 1930 seçimlerinde İstanbul'dan aday olduysa da seçilemedi. 27 Nisan 1933 tarihinden itibaren *Milliyet* gazetesinde "Bir Ankaralı'nın Defteri" imzasıyla kendisi aleyhine yazılar çıkmaya başladı. Millî Mücadele'deki hizmetlerini kötüleyen bu yazılara gönderdiği tekzip yayımlanmayınca bir kitap kaleme aldı. Fakat kitabı neşreden matbaa basılarak 5000 adet kitap yakıldı. Ayrıca Erenköy'deki evi arandı ve yazdığı diğer kitaplar da götürüldü. Kâzım Karabekir, meclis başkanlığına şikâyette bulunup doksan beş dosyayı ve yayıma hazır kırk dört kitabını geri istediysede bir sonuç alamadı. İsmet İnönü cumhurbaşkanı olunca onun desteğiyle Cumhuriyet Halk Partisi'nden İstanbul milletvekili oldu (31 Aralık 1938). Böylece yeniden siyasî hayata başladı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi başkanlığına seçildi (23 Temmuz 1946). Meclis başkanlığı görevi Ankara'da vefat edinceye kadar sürdü (26 Ocak 1948). Önce Hava Şehitleri Mezarlığı'na gömülen naaşı daha sonra

Atatürk Orman Çiftliği'nde hazırlanan Devlet Mezarlığı'na nakledildi (30 Ağustos 1988).

Eserleri. Yaşadığı olayları günü gününe kaydetme alışkanlığına sahip olan Kâzım Karabekir'in eserleri daha çok hâtırat türündedir. *Hayatım* (İstanbul 1995) çocukluk ve gençlik yıllarında tuttuğu notlardan oluşmakta ve 1908'de son bulmaktadır. Hayatının bundan sonraki kısmı İttihat ve Terakkî, I. Dünya Savaşı ve Millî Mücadele ile ilgili eserlerinde bulunmaktadır. *İttihad ve Terakki Cemiyeti (1896-1909) Neden Kuruldu? Nasıl Kuruldu? Nasıl İdare Olundu?* (İstanbul 1993); *Birinci Cihan Harbine Neden Girdik? Nasıl Girdik? Nasıl İdare Ettik?* (İstanbul 1938; I-II, İstanbul 1994); *Erzincan ve Erzurum'un Kurtuluşu* (İstanbul 1939, 1994) ve *Sarıkamış, Kars ve Ötesi* (İstanbul 1994) ilk dönemde yazdığı eserleri arasında yer alır. *Milliyet* gazetesindeki yazılara cevap vermek üzere kaleme aldığı ve daha matbaada iken yakılan *İstiklal Harbimizin Esasları* adlı kitabının (İstanbul 1933) ikinci baskısı 1951'de yapıldı. 1940'lı yıllarda paşanın daha değişik bir üslûpla yeniden yazdığı bu eseri *Paşaların Hesaplaşması, İstiklal Harbine Neden Girdik? Nasıl Girdik? Nasıl İdare Ettik?* adıyla yayımlandı (İstanbul 1992). Ayrıca *Kâzım Karabekir Anlatıyor* (İstanbul 1993); *Paşaların Kavgası, Atatürk-Karabekir* (İstanbul 1995) adlı kitaplar da onun eserlerinden derlenmiştir. Türk ordusuna ithaf ettiği *İstiklal Harbimiz* (İstanbul 1960) Kâzım Karabekir'in en önemli eseridir. Mondros Mütarekesi'nden Lozan Antlaşması'na kadar cereyan eden olayları belgeleriyle birlikte ele alan bu eser savcılık tarafından toplatılmışsa da daha sonra mahkemece serbest bırakılmıştır. Kâzım Karabekir'in araştırma ve inceleme türü eserleri de şunlardır: *İslâm Ahalinin Dûçar Oldukları Mezalim Hakkında Vesâika Müstenid Mâlûmat* (İstanbul 1334); *335 Senesi Temmuz Ayı Zarfında Kafkasya'da İslâmlar'a Karşı İcra Olunduğu Haber Alınan Ermeni Mezalimi* (İstanbul 1335); *Birinci Kafkas Kolordusu'nun 334'teki Harekâtı ve Meşhedâtı Hakkında General Harbord Riyasetindeki Amerikan Heyetine Takdim Edilen Rapor* (Erzurum 1335); *335 ve 336 Seneleri Kafkasya'da İslâmlar'a Karşı İcra Olunduğu Tebeyyün Eden Ermeni Mezalimi* (Kars 1337); *Ermeniler Nereden Geldiler, Nereye Gidiyorlar?* (İstanbul 1939); *İktisad Esaslarımız* (İzmir 1339); *Sanayi Projeleri* (Ankara 1339); *İstiklal Harbimizde Enver Paşa ve İttihad Terakki Erkânı* (Ankara 1990); *Kürt Meselesi* (İstanbul 1994). Ayrıca doğudaki yetim çocuklar için yazdığı *Şarkılı İbret* adlı çocuk oyunları ile (Trabzon 1338) *Öğütlerim* (Erzurum 1336) ve *Çocuk Davamız* (Ankara 1943) adlı eserleri vardır. Kâzım Karabekir'in çoğu konferans olmak üzere askerî konularda yazdığı kitaplar da şunlardır: *Sırp-Bulgar Seferi 1885* (Edirne 1328); *Bulgar Ordusu'nun Terbiyesi* (Edirne

1328); *İtalya-Habeş Seferi* (Edirne 1328); *Osmanlı Ordusu'nun Taarruz Fikri* (Edirne 1328); *Erkânıharbiye Vazifeleri Hakkında* (1338); *Erkânıharbiye Vezâifinden İstihbârat* (1339); *İngiltere-İtalya ve Habeş Harbi* (İstanbul 1935); *Talim ve Terbiye Hakkında Anahatlar* (Ankara 1340); *Ankara'da Savaş Rüzgarları II. Dünya Harbi* (İstanbul 1994); *Gizli Harb İstihbarat* (İstanbul 1998).

BİBLİYOGRAFYA

- Peyami Safa, *Şark Cephesi Serdârımız Kâzım Karabekir Paşa*, İstanbul 1922.
- Feridun Kandemir, *Kâzım Karabekir*, İstanbul 1948.
- a.mlf., *İzmir Suikastinin İçyüzü*, İstanbul 1955, I, 68-72.
- a.mlf., *Kâzım Karabekir'in Yakılan Hatıraları Meselesinin İçyüzü* (nşr. Nejat Ağbaba), İstanbul 1964.
- Tahsin Demiray, *İstiklal Harbimizin Müdafası*, İstanbul 1969, tür.yer.
- Azmi Nihat Erman, *İzmir Suikasti ve İstiklâl Mahkemeleri*, İstanbul 1971, s. 119-123.
- Ziya Tütüncü, *Şark Fatihî General Kâzım Karabekir*, İstanbul 1975.
- Cahit Kavcar, "Kâzım Karabekir Paşa'nın Bir Eseri: Şarklı İbret (Çocuk Oyunları)", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi (İstanbul, 23-28 Eylül 1985): Tebliğler II. Türk Edebiyatı*, İstanbul 1985, I, 171-178.
- Fahrettin Kırzıoğlu, *Kâzım Karabekir*, Ankara 1991.
- Kâzım Karabekir Anlatıyor* (haz. Uğur Mumcu), İstanbul 1993, s. 37-38.
- Cemalettin Taşkiran, *Kâzım Karabekir Paşa Askeri Hayatı ve Komutanlığı*, Ankara 1997.
- İhsan Ilgar, "Kâzım Karabekir Paşa", *Hayat Tarih Mecmuası*, XII/3, İstanbul 1976, s. 25-29.
- Nuri Köstüklü, "Kâzım Karabekir'in Açtığı Okullar", *BTTD*, 2. seri: sy. 5 (1985), s. 31-35.
- a.mlf., "Kâzım Karabekir Paşa'nın Dil Kongresindeki Görüşleri", *TY*, VIII/8 (1987), s. 43-46.
- E. J. Zürcher, "Young Turk Memoirs as a Historical Source: Kazim Karabekir's Istiklal Harbimiz", *MES*, XXII (1986), s. 562-570.
- Örder Göçgün, "Atatürk'ün Dava Arkadaşı Kâzım Karabekir'in Eserleri", *BTTD*, 2. seri: sy. 31 (1987), s. 75-78.
- Nusret Baycan, "Çeşitli Cephelerde Kâzım Karabekir", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, IV/11, Ankara 1988, s. 445-457.
- Zekeriya Uludağ, "Kâzım Karabekir'in Eğitimle İlgili Düşüncelerinin Değerlendirilmesi", *a.e.*, XIII/38 (1997), s. 471-500.

- Yaşar Semiz, “Atatürk ve Kâzım Karabekir Paşa, Bir Dostluğun Dargınlığa Dönüşmesi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, Konya 1997, s. 191-209.
- F. Tevetoğlu, “Kâzım Karabekir”, *TA*, XXI, 252-254.
- W. F. Weikar, “Kâzım Karabekir”, *EP* (İng.), IV, 853-854.

Bu madde TDV İslâm Ansiklopedisi'nin 2022 yılında Ankara'da basılan 25. cildinde, 150-152 numaralı sayfalarda yer almıştır.